

Горан Максимовић (Ниш)

Три заборављена путописца српског 19. вијека (Сава Бјелановић, Драгомир Брзак, Мита Ђорђевић)

Кључне речи:
српска књижевност, епоха реализма, рецејција заборављених писаца, илузионис, илуничке слике, илунички доживљаји, имајологија.

У уводном дијелу огледа направљен је књижевноисторијски осврт на живот и књижевну дјелатност тројице заборављених путописаца српског 19. вијека: на Саву Бјелановића (1850–1897), Драгомира Брзак (1851–1904) и Миту Ђорђевића (1862–1950). У средишњем дијелу огледа начињена је интерпретација њихових путописних дјела.

1. Мада су три и по деценије (у посљедњој трећини 19. и на почетку 20. вијека) били савременици, могло би се казати да су животни и књижевни путеви Саве Бјелановића (1850–1897), Драгомира Брзак (1851–1904) и Мите Ђорђевића (1862–1950) били сасвим одвојени и различити. Међутим, на посредан начин их је везивала веома блиска књижевна судбина и поготово огледање у путописном жанру. Живјели су и стварали у три различите области насељене српским народом у томе времену: Бјелановић у Далмацији, Брзак у Србији, а Ђорђевић у Војводини, а путописни жанр је био начин да упо-

знају друге блиске народе, покрајине и државе, али и да упознају оне покрајине у којима је живио српски народ, раздробљен у то доба различитим државним границама и геополитичким интересима великих сила. Бјелановић се оглашавао у српској књижевности у посљедње двије деценије 19. вијека, Брзак и Ђорђевић на крају 19. и на почетку 20. вијека. Сва тројица су били изузетно уважавани међу савременицима, а затим су ишчезли са књижевне сцене и углавном највећи дио њиховог дјела, те посебно путописи, који су у средишту наше пажње у овом огледу, остали су заборављени све до данашњег

 Слика 2010

времена (опширно о томе: Максимовић 2009: 243–253).

330

1.1. Приморски Срби друге половине 19. вијека нису имали значајнију политичку личност, нити одлучнијег борца за национална права од Саве Бјелановића (опширно о томе: Цар 1911: 78). Рођен је 27. октобра 1850. године у селу Ђеврске, код Кистања, у сјеверној Далмацији, у богатој сеоској породици. Остао је рано без оца, кад је имао свега седам година. Бјелановићев дјед по мајци Пане Сабљић био је српски заступник на првом Далматинском сабору у Задру, што је без сумње одиграло пресудну улогу у каснијем његовом одређењу за политички и публицистички рад, те борбу за очување националног идентитета Срба, за српске националне, вјерске, просветне и привредне институције (Божић 1996: 231). У Задру је завршио основну школу и гимназију, гдје је нарочито добро знање стекао из историје од објективног и непристрасног професора Натка Нодила. Правне науке студирао је у Бечу, гдје се активно укључио у рад српских студентских дружина. У Бечу је био један од оснивача и предсједник далматинског студентског друштва *Јединство* (опширно о томе: Бакотић 1938: 47). По завршетку студија одбија понуду Земаљске владе из Сарајева да ради у судству, враћа се у Задар, гдје се укључује у жив национални рад, а 1880. године учествује у оснивању политичког гласила *Српски лист* (од 1888. године због забране излази под измијењеним именом *Српски лас*). Упркос оштрим цензурама и честим забранама аустријских власти, Бјелановић је лист уређивао све до смрти 1897. године, а након тога гласило је излазило све до почетка 1905. године. Од 1883. године до краја живота био је заступник у Далматинском сабору у Задру, да би 1897.

године био изабран за српског заступника у бечком парламенту. Умро је у Задру 14. марта 1897. године, а сахрањен је у родним Ђеврскама (видјети: Берић 1973: 249–250).

Публицистичким и књижевним радом почео се бавити још као задарски гимназијалац прве чланке објавио је у *Застави* Светозара Милетића 1871. године, да би од покретања *Српског листа* био не само уредник, него и најзаступљенији аутор, подједнако у политичкој публицистици, путописима, фељтонима, књижевним рецензијама и освртима. Због изразите политичке досљедности и исправности, а нарочито због залагања за „програм Српства трију вјера“, уобличеног у низу чланака под насловом *Вјера и народност*, у току 1881. године, Бјелановића су у публицистичким текстовима оштро нападали хрватски клерикални кругови, предвођени дон Михом Павлиновићем. Након више таквих Павлиновићевих чланака у задарском *Народном листу* 1882. године, објављених под насловом *Мисао хрватска и мисао српска у Далмацији*, Бјелановић је жестоко одговорио у *Српском листу*, у серији текстова под заједничким насловом *Дон Михо на бранику*, које су савременици назвали „бисером новинарске вјештине“. Сљедеће, 1883. године, наведене чланци су објављени у Задру и у књизи под истим насловом. Бјелановић је написао значајну студију о Божидару Петрановићу: *Живот и рад Д-ра Божидара Петрановића* (1883). Међу књижевним прилозима издвајамо запажене рецензије о књигама: Љубомира П. Ненадовића (1881), Лазе К. Лазаревића (1887), о Гундулићевом *Осману* (1890); а посебну умјетничку вриједност имају путописи: *Дан девети*, *Иујине црпе из Црне Горе* (1886), *Снијеј у Црној Гори* (1890), *Кроз славенске земље* (1891–93), *С љуша, црпе ио Хрватској, Угарској и Србији* (1895), *Из*

српско-италијанских свайвова, црпче с ѿуша ѿо Црној Гори и Италији (1896) (видјети: Максимовић 2008: 4).

Као најзначајније Бјелановићево књижевно остварење издвајамо путопис *Кроз славенске земље*, који је настао у љето 1890. године, за вријеме његовог путовања у гласовито чешко љечилиште *Карлове вари* (возом од Ријеке, преко Граца и Беча), те боравка у Прагу, а затим проласка кроз Будимпешту и боравка у Београду и Врањској Бањи, гдје се срео са Јованом Ристићем. Путопис је публиковао у наставцима сам Бјелановић у *Српском ѿласу* (1891–93), а као посебну књигу објавили су га његови пријатељи, у Штампарији Шпире Артале, у Задру септембра мјесеца 1897. године, у знак поштовања према рано преминулом вођи далматинских Срба (опширно о томе: Николин 1898: 30).

Бјелановић је био писац изразите књижевне културе, тако да у његовој путописној прози долази до ненаметљиве синтезе документарног и умјетничког поступка. У путопису *Кроз славенске земље*, такав поступак нарочито долази до изражаја у обједињавању сажетих историјских студија о бурној судбини чешког народа, са импресивним путничким доживљајима чешке земље и људи. Бјелановић вјешто и прецизно сажима историјске догађаје, политичке идеје и личности (позивајући се на Палацкову *Историју чешког народа*, на Шафарикову *Славенске старине*, Југманове лексичке студије из историје чешког језика). У историјским реминисценцијама полази од јуначког војводе Сама из 7. вијека, те кнегиње Либуше и заснивања народне династије Пшемилова, преко крвавих вјерских обрачуна католика против Хусита у средњем вијеку, а завршава их приказом савремених политичких тежњи чешког народа на крају 19. вијека. У приказу путничких дожи-

вљаја нарочито мјесто припада опису знаменитости града „златног“ Прага (Вишеград, Храдчани, готска катедрала Светога Вита, Тински храм, Градска вијећница, Народно позориште, Народни музеј, Карлов мост, Карлов универзитет, бројни мостови и тргови), као најљепше европске престонице тога ремена. Међу сусретима са знаменитим чешким личностима у Прагу, нарочито мјесто припада новинару и публицисти Јозефу Холечку, писцу чувених књига о Црној Гори и Херцеговини, које је посјетио у току Српско-турских ратова 1876–77. године, а памтио их је као „најмилију успомену свога живота“.

У приказу Београда и Србије, као друге велике теме свога путописа, Бјелановић са много успјеха приказује политичку, књижевну и културну атмосферу у српској престоници на крају 19. вијека, а при томе живо описује сусрете са бројним јавним личностима тога времена. Поред сажете историјске студије о граду Београду, поред упечатљивих описа тадашњег изгледа престонице (Калемегдан, Теразије, споменик књазу Михаилу, Народно позориште, Народни музеј, Саборна црква, бројне кафане, редакције листова, чувена калдрма на улицама и слично), драгоцјени су прикази сусрета са угледним књижевницима: попут Јована Илића, Матије Бана, Милана Ђ. Милићевића, те нарочито са видно изнемоглим и болесним Лазом К. Лазаревићем, који је тада живио посљедње мјесеце живота. Бјелановић је тада са живим интересовањем пропутовао кроз Шумадију и нове крајеве Србије само да би се сусрео са чувеним политичарем Јованом Ристићем, који је био на одмору и лијечењу у Врањској Бањи.

Све што смо укратко поменули, као и бројне друге упечатљиве странице Бје-

лановићевог дјела *Кроз славенске земље*, међу којима вриједи издвојити и узбудљиви опис путовања жељезницом преко планинског масива Семеринг између Граца и Беча, те наглашено емотивну евокацију студентских успомена приликом боравка у Бечу и слично чине ову књигу једним од најљепших путописа српске књижевности.

332

1.2. Драгомир Брзак је био омиљена личност у кругу београдске књижевне боемије и редовни гост чувене кафане *Дарданели*, гдје је нарочито друговао са Јанком Веселиновићем и Стеваном Сремцем, а често је помињан у анегдотама и полемикама савременика (Аноним 1898: 209). Рођен је у Београду 21. фебруара 1851. године. У родном граду је завршио основну школу и гимназију, а затим у Бечу поштанско-телеграфски курс и научио њемачки језик. Радио је као чиновник у пошти, као први секретар Управе фондова, а пензионисан је као инспектор телеграфа 1900. године. Био је секретар Београдског певачког друштва, с којим је путовао на турнеју у Софију и Цариград, те на повратку и у Пловдив 1895. године и све то описао у путопису *Са Авале на Босфор* (објављен у Београду 1897. године), који је знатно касније доживио и друго (фототипско) издање (Књажевац, 1980). Покренуо је и уређивао политички лист *Слога* (1902–1903). Умро је у родном граду 4. марта 1904. године (видјети: Ковачевић 1973: 363–364).

Књижевни рад је започео 1872. године љубавним, боемским и родољубивим пјесмама, од којих су неке компоноване и пјеване (*Синђелићев трод*, *Рајић*, *Хајдук Вељко*, *На Чејру*, *Босна*, *Маћедонија* и др.), а наставио га приповијеткама из паланачког живота, комедијама и путописима, те преводима са њемачког језика (видјети:

Грчић 1906: 259, 272–273, 283). Стихове није објавио у посебној књизи већ су остали расути у тадашњој књижевној периодици, а данас би их свакако вриједило окупити на једном мјесту и тим новим издањем учинити их доступним савременој публици. Написао је више комедија које су изведене на сцени Народног позоришта у Београду: *Три свейла дана* (са Милошем Цветићем, 1879), *Мика йракџиканџи* (по туђој замисли, 1883), *Колера* (1883), *Паланачке новине* (по туђој замисли, 1884), *Мило за грајо* (по њемачкој новели, 1891), *Олуја* (1899), *Кроза зиг* (1900), *Ивкова слава* (са аутором романа Стеваном Сремцем, 1901); а најдуже се одржао на позорници комад из сеоског живота са играњем и пјевањем *Ђуго* (1892), који је написао заједно са Јанком Веселиновићем.

Брзакове приповијетке из друштвеног живота углавном су хумористичког карактера и обухватају живот чиновника у паланци и на селу. Штампане су у збирци *У комисији I–IV* (Мостар, 1899–1902), а њихово приповиједање је организовано на принципу путничких слика и записа у којима су описани занимљиви догађаји и сусрети са људима из различитих средина из унутрашњости Србије (опширно о томе: Савић 1902: 115–116).

Брзак је преводио бројна позоришна дјела са њемачког језика (најзначајнији му је посредни превод Шекспирове драме *Сан леиње ноћи*), либрета и текстове за опере и оперете (*Гејша* Овена Хала и *Харија Гринбанка*, *Луишка* Мориса Ордона, *Весели ђаци* Јозефа Брауна) (видјети: Раичевић 2004: 817).

Непосредни подстицај за писање „слике из сеоског живота у пет чинова с пјевањем“, под необичним насловом *Ђуго*, Веселиновић и Брзак су добили од Милована Глишића, тадашњег драматурга Народног позоришта у Београду, због

недовољног броја домаћих „народских“ комада и велике популарности у то вријеме код београдске публике посрбљеног мађарског народног комада Еде Тота *Сеоски лола*. Премијера *Ђида* изведена је са великим успјехом у Народном позоришту у Београду 7. јуна 1892. године, у режији Ђуре Рајковића, док је композитор изврсне музике био Даворин Јенко. Убрзо иза тога представа је успјешно била постављена и на сцени Српског народног позоришта у Новом Саду 1894. године, у режији Пере Добријевића. Наведено дјело први пут је објављено у издању Српске књижевне задруге 1908. године. Према тексту комедије *Ђуго Р. Коњовић* је компоновао народну оперу *Сељаци* у Новом Саду 1964. године (видјети: Марјановић 1987: 5–57).

Тешко је данас поуздано разлучити колико је велики непосредни удио Драгомира Брзака био у писању комада *Ђуго*, али је према свједочењу Б. Нушића сигурно да је Брзак, као добар познавалац сценске технике и драматуршких законитости, у *Ђигу* „пројектовао скелет и поделу на чинове“, а значајно ауторство дао је и у изабраним пјесмама у комаду („Осу се небо звездама“, „Уродиле жуте крушке“, „Где ћеш бити, мала Кејо“, „Киша иде, трагови се знаду“, „Ко ти купи срма јелек?“ и слично). Драмска композиција у *Ђигу* изграђена је на укрштању два напоредна заплета: љубавног и политичког, који су смјештени у идилични амбијент српског села, какав проналазимо у приповијеткама Јанка Веселиновића. Љубавни заплет, чији су актери Здравко „момчина као грм, као Ђидо“ (на основу чега је комад и добио наслов) и Љубица („да је поједеш као јабуку“), прожет је бројним патријархалним препрекама, које пред младића поставља строги отац, а прије свега политичким неслагањем и

амбицијама младићевог и дјевојчиног оца око избора сеоског кмета. Послије узбудљиве драмске перипетије, снажна љубав на крају тријумфује, а комад се окончава весељем и пјесмом, те наговјештајем скоре свадбе (опширно о томе: Максимовић 2008: 4).

Путопис *Са Авале на Босфор*, може нарочито бити интересантан за нова тумачења из савремене имаголошке перспективе, јер приказује концерте Српског певачког друштва, предвођеног хоровођом и композитором Стеваном Стојановићем Мокрањцем, који су у априлу 1895. године одржани у Софији, Цариграду и Пловдиву. Путовање је организовано са јасним циљем да се културним програмима на један нов и другачији начин (различит од дотадашњих стереотипа изграђених на политичким и војничким несрећним сучељавањима и ратовима) упознају бугарски и турски народ са Србима, као и да се српски народ упозна са земљом, људима, обичајима, географијом и архитектуром Бугарске и Турске. Полазак из Београда организован је на Велику суботу, а боравак у Софији, Цариграду и Пловдиву протекао је практично у вријеме Васкрса. Колики је значај придаван том боравку Српског певачког друштва најбоље показује чињеница да су на концерту у Софији присуствовали и чланови владе, као и сам кнез Фердинанд Кобург, те да је у Цариграду, поред редовног концерта за грађане, посебан музички програм уприличен за султана Абдул-Хамида Хана II, након којег је овај владалац одликовао орденом уметности поједине истакнуте чланове пјевачке дружине. Поред самог приказа успјешних концертних активности, поред сусрета са многим јавним личностима, али и обичним људима, Брзака као путописца интересује подједнако и савремени живот, и

историја простора по којима путује. Кроз историјске реминисценције у Софији нас упознаје са античком прошлошћу овог града, са чињеницом да су се у главној катедрали чувале свете мошти српског средњовјековног краља Милутина Немањића, али не заборавља да прикаже ни снажне доживљаје бурног ноћног живота у бугарској престоници. У Цариграду је опсједнут љепотом простора, грађевина, а поготово мноштвом култура (турска, грчка, јерменска), које су се укрштале у овом славном граду на Босфору. Зато поред аутентичних доживљаја појединих догађаја, као што је био Селамлик (церемонија Султановог одласка петком на молитву), долазе до изражаја и снажне путописне импресије у којима можемо издвојити описе градских четврти (Златни рог, Галата, Перу, Велики базар, Фанар), Босфорског залива (варошице Бујукдере и Терапија), па све до импресивних грађевина, као што је Света Софија, Стари Серај и сл.

1.3. Мита Ђорђевић је рођен у Новом Саду 23. октобра 1862. године у старој и угледној грађанској породици, а крштен је под именом Димитрије (Адамовић 1979: 40). Основну школу и нижу гимназију завршио је у родном граду (1877), а учитељску школу у Сомбору (1881). Педагошку каријеру започео је као учитељ у Кулпину (1881–1887), а затим и у Србобрану (1887–1892). Након тога био је привремени наставник Више девојачке школе (након њеног подржављења 1919. године Грађанске школе) у Новом Саду (1892–1905), а након положеног испита 1899. године у Загребу за наставника филолошко-историјско-географске групе предмета, добио је статус сталног наставника. У истој установи је дуги низ година био веома успешан управитељ (1905–1927). Изме-

ђу осталог, успио је да одржи уредан рад школе и за вријеме Првог свјетског рата. Почетком двадесетих година постао је члан Просветног одсека Матице српске (видјети: Шимуновић-Бешлин 2007: 574).

Све је у његовом дуговјечном животу било достојанствено и са правом мјером. Складна појава, елегантно опхођење, предан наставнички рад, политички ангажман заснован на високим моралним критеријумима и свагдашњој борби за националне интересе, те поготово одњегован књижевни стил и занимљиво дјело. Све је то изазивало дубоко поштовање савременика према његовој личности.

Интензивно се бавио и политиком од 1902. године, када је постао посланик на Народно-црвеном сабору у Сремским Карловцима. До Првог свјетског рата његов политички ангажман нарочито је био усмјерен на борбу за интересе школства и права наставничког кадра. Од децембра 1917. године године био је члан Средишњег одбора за смештај српске деце, избеглица из Босне, Херцеговине и Далмације. Од јесени 1918. године обављао је дужност секретара Српског народног одбора у Новом Саду, да би у новембру исте године био изабран за посланика Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена, а именован је и за једног од четири секретара те скупштине. Крајем фебруара 1919. године на другом заседању Скупштине изабран је за члана Привременог народног представништва (скупштине) новостворене југословенске краљевине. На парламентарним изборима 1923. године изабран је за посланика Народне скупштине у Београду као кандидат Радикалне странке за Нови Сад. Након пензионисања 1927. године радио је у Историјском архиву у Новом Саду, а између осталог био је члан Уређивачког одбора *Споменице ослобо-*

ђења Војводине 1918, који је конституисан 1929. године. У току Другог свјетског рата и након ослобођења живио је повучено. Умро је у Новом Саду 26. јула 1950. године (видјети: Аноним 1950: 260).

Књижевне прилоге (фељтоне, козерије и путописе), а затим и бројне чланке из педагогије и школства започиње да пише још као учитељ у Кулпину. Прве чланке објавио је у *Српском колу* (1884), а затим сарађује у бројним листовима (*Застава*, *Нови васиљич*, *Школски лист*, *Школски одјек* и сл.), да би између два свјетска рата претежно објављивао у Матичиним периодичним издањима (*Годишњак Мајице српске*, *Глас Мајице српске*). Као посебна издања објавио је следеће уџбенике и књиге: *Читанка за српске више девојачке школе* (Нови Сад, 1897; друго издање, Нови Сад, 1913), *С њуша кроз српски јуџ* (Нови Сад, 1904), *За њородицу и дом* (Нови Сад, 1904), *С Дунава на Дрину. Путопис у бању Ковиљачу и околину с њољедом на живој народој српској у њим крајевима* (Нови Сад, 1908), *Слике из историје српске књижевности за више девојачке школе* (Срем. Карловци, 1911), *Жена у историји српској* (Нови Сад, 1912), *Држава је у њи њању. Искрена реч њред издоре народних њосланика од 8. фебруара 1925.* (Нови Сад, 1925), *После осмој фебруара. Ш ња су нам с њремали њосланички издори 8. фебр. 1925, а ш ња су нам донели* (Нови Сад, 1925).

У књижевном погледу нарочито су запажена два Ђорђевићева путописа: *С њуша кроз српски јуџ* (1904) и *С Дунава на Дрину. Путопис у Бању Ковиљачу и околину с њољедом на живој народој српској у њим крајевима* (1908).

Први путопис, *С њуша кроз српски јуџ*, приказује осамнаестодневно путовање, од 26. јуна (7. јула) до 14. (25.) јула 1904. године, тридесетак српских учитеља из Бачке, Баната и Срема, приликом оби-

ласка Славоније, Хрватске, Приморја, Далмације, Боке Которске, Црне Горе, Херцеговине и Босне. Читаво путовање је било осмишљено као концертна турнеја учитељског пјевачког друштва, специјално оформљеног и припремљеног за ту прилику (предводили су га Исидор Бајић и Мита Ђорђевић), а започето је из Новог Сада, након редовне годишње скупштине „Српског учитељског конвикта“. Путописац са снажним романтичарским заносом казује о жудњи да се упозна са далеким и славним српским предјелима на југу. Прва концертна станица била је у Загребу, затим су услиједили градови на Приморју: Ријека, Задар, Дубровник, Котор. Врхунац путописног одушевљења приказан је на Цетињу, када је сам књаз Никола Петровић примио госте у аудијенцију, затим је присуствовао концерту у Зетском дому, да би на крају одликовао златном медаљом предводнике учитељског хора. Приказ путовања окончан је доживљајима из Херцег Новог, те из Мостара и Сарајева. Приликом путовања Ђорђевић се укратко осврће на знамените историјске старине (нарочито у Дубровнику и на Цетињу, те у Старој српској православној цркви у Сарајеву), описује импресивне крајолике (Дубровник и ријека Омбла, Бока Которска са Херцег Новим и манастиром Савином, долина Неретве са манастиром Житомислићем и Мостаром), те сусрете са многим угледним савременицима (Лујо Војновић, књаз Никола Петровић, епископ Герасим Петрановић, Светозар Ђоровић, Атанасија Шола, митрополит Петар Зимоњић, Стево Калуђерчић и сл).

Други путопис, *С Дунава на Дрину*, приказује путовање из Новог Сада у Бању Ковиљачу и двадесетпетодневни боравак у том тада већ познатом и уређеном купатилу и лечилишту, у љетним данима између два велика православна

празника Петровдана и Илиндана 1908. године. Ђорђевић са много пажње износи путничке доживљаје из богате Мачве и Подриња. Веома прецизно описује изглед и љепоте Бање Ковиљаче. Усхићен је плаховитом снагом ријеке Дрине. Даје упечатљиве приказе оближњих градова, као што су Шабац, Лозница и Зворник, кроз које га је пут нанио или које је обилазио за вријеме боравка у бањи. Импресионира га је бистрина и отвореност тамошњег народа. Посјећује Вуков родни Тршић. Описује нам гроб младог и рано преминулог романтичарског пјесника Владимира Васића (1842–1864), сина познатог лозничког протe и јунака пређашњих ратова против Турака Игњата Васића. Када пролази кроз Мали Зворник, приликом путовања на вашар у Зворнику, не забравља да напомене како је гласовити учитељ у том мјесту пјесник Авдо Карабеговић дични Србин вјере Мухамедове и сл. Путнички ненаметљиво открива нам и значајне историјске локалитете из српских устанака (Цер, Мишар). Прича нам усмене легенде о постанку мјеста (Ковиљача, Видојевица). Обилази познате манастире (Троноша, задужбина српског краља Драгутина). Указује на особине приватног живота тога простора (начин исхране, одијевања, поздрављања, играња у колу, печења ракије и сл.), као што нена-

метљиво сугерише и вриједност бројних културних друштава („Рузмарин“, „Караџић“, „Србадија“), те указује на културне догађаје, као што је нагласио да је у Шапцу приликом ноћења у том граду, у хотелу „Европа“ Ђирићево позоришно друштво (мисли на „Путујуће позориште Петра Ђирића“, које је постојало од 1889. до 1914. године), играло Шекспировог *Хамлета*. Ђорђевићев боравак у Бањи Ковиљачи окончан је 24. јула (4. августа) 1908. године, а предивне утиске које је понио у родни Нови Сад путописац исказује тако што ово мјесто назива „српском Витездом“.

2. Ако изузмемо поменуте путописе, *Кроз славенске земље Саве* Бјелановића, те *Са Авале на Босфор* и укратко описани комад *Ђуго* Драгомира Брзакa, који су и након смрти својих аутора доживјели нова издања, немар и незаинтересованост потомака дозволили су да заборав у потпуности прекрије преостале дијелове Бјелановићевог, Брзаковог и Ђорђевићевог књижевног рада, а јасно је да заслужују нова издања, обновљену пажњу и тумачења, јер на лијеп начин употпуњују и ону мање познату слику српске књижевности, а поготово путописне српске књижевности на размеђу 19. и 20. вијека.

summary

Σ Forgotten travelers three Serbian 19th century (Sava Bjelanovic, Dragomir Brzak, Mita Djordjevic)

In the introductory part of the experiment is made literature and history review of the life and literary activity of three forgotten traveler Serbian 19th century, the Sava Bjelanovic (1850–1897), Dragomir Brzak (1851–1904) and Mita Djordjevic (1862–1950). In the central part of the experiment was made traveling interpretation of their acts. Segregate the travel Sava Bjelanovic *Through Slavic countries* (1897), Dragomir Brzak *On the Avala Bosporus, travel notes from the campaign Belgrade singing society in April 1895th yr.* (1897), and two travel Mita Djordjevic: *On the road through the southern Serbian* (1904) and *With the Danube in the Drina River. Itinerary in Banja Koviljaca and the environment with a view to the life of Serbian people in these areas* (1908).

337

Литература:

- Аноним 1898: **Аноним**. Драгомир Брзак српски песник. – In: Босанска вила. – Сарајево. – Год. XIV/1898. – Број 14–15. – С. 209–212.
- Аноним 1904: **Аноним**. За породицу и дом. – In: Српска домаја. – Нови Сад. – Број 21. – С. 242–244.
- Аноним 1950: **Аноним**. Смрт Мите Ђођевића. In: Летопис Матице српске. – Нови Сад. – Књ. 366. – Св. 3. – С. 260.
- Адамовић 1979: **Адамовић, П.** Ђорђевић Мита. – In: Лексикон писаца Југославије. – Нови Сад. – Књ. II. – С. 40.
- Бакотић 1938: **Бакотић, Лујо**. Срби у Далмацији од пада Млетачке републике до Уједињења. – Београд. – 112 с.
- Берић 1973: **Берић, Душан**. Бјелановић Сава. In: Лексикон писаца Југославије. – Нови Сад. – Књ. I. – С. 249–250.
- Божич 1996: **Божич, Софија**. Политичка мисао Срба у Далмацији. – Београд. – 231 с.
- Гавриловић 1903: **Гавриловић, Андра**. – Сава Бјелановић. – In: Знаменити Срби XIX века. – Загреб. – Књ. II. – С. 458.
- Грчић 1906: **Грчић, Јован**. Драгомир Брзак. In: Историја српске књижевности. – Нови Сад. – С. 259, 272–273, 283.
- Ковачевић 1973: **Ковачевић, Божидар**. Брзак, Драгомир. – In: Лексикон писаца Југославије. – Нови Сад. – Књ. I. – С. 363–364.
- Марјановић 1987: **Марјановић, Петар**. О комедијама и народним комадима друге половине XIX века. – In: Комедије и народни комади XIX века. – Београд. – С. 5–57.
- Максимовић 2008: **Максимовић, Горан**. Драгомир Брзак (Београд, 1851 – Београд, 1909). In: Фелтон: Заборављени писци. – Бестселер. – Београд. – Год. III. – Број 49. – С. 4.

ГОРАН МАКСИМОВИЋ

338

- Максимовић 2008: **Максимовић, Горан**. Сава Бјелановић (Ђеврске, 1850 – Задар, 1897). In: Фелтон: Заборављени писци. – Бестселер. – Београд. – Год. 111. – Број 53. – С. 4.
- Максимовић 2009: **Максимовић, Горан**. Три занемарена пјесника српског романтизма (Васа Живковић, Јован Илић, Стеван Владислав Каћански). In: Стил. – Београд. – Год. 111 – Број 8. – С. 243–253.
- Николин 1898: **Николин, Б. Петар**. Кроз славенске земље. Успомене и биљешке с пута Саве Бјелановића. In: Босанска вила. – Сарајево. – Год 111/1898. – Број 2. – С. 30.
- Новаковић 1961: **Новаковић, Бошко**. Избор српског путописа. Хрестоматија. – Нови Сад–Београд. – С. 7–26.
- Раичевић 2004: **Раичевић, Горана**. Брзак Драгомир. – In: Српски биографски речник. – Нови Сад. – Том 1. – С. 817.
- Савић 1902: **Савић, Милан**. Драгомир Брзак: У комисији. – In: Летопис Матице српске. – Нови Сад. – Књ. 214. – Св. 4. – С. 115–116.
- Скерлић 1914: **Скерлић, Јован**. Драгомир Брзак. In: Историја нове српске књижевности. – Београд. – С. 377, 389, 534.
- Цар 1911: **Цар, Марко**. Сава Бјелановић – један поглед на писца. – Дубровник. – 78 с.
- Шимуновић-Бешлин 2007: **Шимуновић-Бешлин, Б.** Ђорђевић Мита. – In: Српски биографски речник. – Нови Сад. – Књ. 3. – С. 574.